
**СИМВОЛИЧКЕ КЊИГЕ ЕНГЛЕСКЕ ЕПИСКОПАЛНЕ
ЦРКВЕ СА ПРАВОСЛАВНОГ ДОГМАТСКОГ
ГЛЕДИШТА**

(Наставак)

Г л а в а о с м а

На основу претходног излагања енглеског учења о трансупстанцијацији и Христовом присуству у евхаристији ми би

¹ Види крај икоса у чину службе св. Нилу (Минеј 12 новембра).

могли да констатујемо чињеницу да се у Енглеској цркви и поред неодређености њених симболичких књига у извесном смислу не искључује вера да тело и крв Христова реално присуствују у евхаристичком хлебу и вину с којима су они везани на тајанствени и непостижни начин. Али таква констатација још не би могла да нам објасни суштину енглеског учења о евхаристији. Јер, говорећи речима Cosin-а, „ниједна од протестантских цркава не сумња у реално, тј. стварно, а не уображено присуство Христа у евхаристији“ (*Historia Transubstantionis Papalis*, cap. II sec. I, B. Works of Cosin у Library of Anglo-Catholic theology).¹ Зато нас интересују други моменти енглеског учења о *res sacramenti*: учење о телесном присуству Христа у евхаристији и одавање поштовања и клањања телу и крви Христовој у евхаристији. Признајући стварно присуство тела и крви Христове у евхаристичком хлебу и вину, енглески богослови поричу оно присуство Исуса Христа у евхаристији, које се према њиховој терминологији зове „corporeal“. Под овом речју они разумеју учење које је Беренгарије био принуђен да прими од стране папе Николе II 1059 године — тј. теорију физичке трансформације једне материјалне ствари у другу материјалну ствар.² Такво порицање телесног присуства Христа у евхаристији налази се у напред поменутој „Црној рубрици“ у којој се говори: „да не би клечање (приликом причешћивања) било од неког лица лажно протумачено . . . зато је овде објављено да се тиме није намеравало, нити треба да буде учињено, никакво обожавање . . . било каквог телесног присуства Христовог природног тела и крви“ (or unto any Corporeal Presence of Christ's natural Flesh and Blood),³ Према речима лорда Халифакса, Енглеска црква учи, да Исус Христос присуствује у евхаристији не на плотски (или телесни) начин, не просторно (locally) као да силази с неба на жртвеник („природно тело и крв Спаситеља нису овде него на небу — Black Rubric), него тајанствено, духовно⁴. Јеремија Тајлор пише: „ми не можемо да обожавамо Исуса Христа који присуствује у тајнама због опасности да не паднемо у идолопоклонство..

¹ Н. Преображенский, *op. cit.*, стр. 306.

² Mansi, *Amplissima Coll. Concil.* 19. col. 900. B.

³ *The Book of Common Prayer* 1912 p. 321.

⁴ Н. Преображенский, *op. cit.*, стр. 308.

Христос је, који присуствује у тајни својом човечјом природом, *ponsens*... Он присуствује тамо божанском силом, божанским благословом и стварно стварним последицама својих страдања. Ми се клањамо Христу на небесима где је Он до обновљења свих ствари* (*Works, Eden's ed. VI, p. 669*).¹ При таквом схватању евхаристичког тела и крви од стране англиканаца природно се јавља питање како се они истинито и стварно причешћују телом и крвљу Христовом када у исто време тврде да су тело и крв Христова на небу? То је једна од најинтересантнијих за саме англиканце а у исто време једна од теже схватљивих тачака њихова учења.

Православна црква, отстрањујући грубо-чулно схватање евхаристије, у исто време не допушта да се тело и крв Христова у тајни евхаристије могу разумети само у духовном смислу као духовна божанска храна за нашу душу. Уколико се, према учењу Православне цркве, у тајни евхаристије суштина хлеба и вина претвара у суштину тела и крви Христове — то и верни примајући хлеб и вино ступају не само у духовно него и телесно општење са Спаситељем и на најприснији се начин сједињују с њим телесно и духовно. Оци и учитељи цркве подробно су разјашњавали и доказивали зашто Христос у тајни евхаристије присуствује својим телом и зашто наше општење с Њим мора да буде не само духовно него и телесно. Пошто грех чини и наше тело саучесником душе у разним гадостима, оскрнављује га и уноси у њега рушилачку или сиртоносну стихију, то је нама потребно да не само духом него и телом уђемо у најприсније јединство с телесном природом нашега Спаситеља и Господа, која се одликује идеалном чистотом и која је однела победу над смрћу. Ову мисао исказује Григорије Ниски у своме делу *Λόγος κατήχητικός ὁ μέγας*.² Отуда је разумљиво што су оци и учитељи Васељенске неподељене цркве употребљавали термине: *συνεῖναι*, *μεταβάλλεσθαι* (мењати), *μεταποιεῖσθαι* (претварати) и др. у смислу неког физичког преобраћања (претварања) које се на чудесан начин врши с хлебом и вином, тј. у оном смислу који се садржи у термину *transsubstantiatio* — *μετουσίωσις*

¹ *Ibid.*

² *Migne, graeca ser. t. XLV, col. 94 etc.*

(пресуштаствљење). Заслужује пажњу гледиште напред поменутог римског богослова Bernhard-a Bartmann-a који овако објашњава телесни карактер тајне евхаристије: „Тело Господње није на телесви него више на духовни начин присутно.. Али утврђено је да је тело Господње „тело“ а не „дух“. Извесна телесност му је, појмљиво, својствена. Било би и противречно примити да се супстанција хлеба претвара у дух. Али већ је Павле разликавао тело и тело (I Кор. XV, 35—40). Ми сувише мало познајемо природу материје, да би могли да кажемо колико има разноликих тела и колико су она могућа“.¹ Исто тако и са православног гледишта тело и крв, иако се узму у својој суштини, нису нешто духовно у строгом смислу ове речи него нешто физичко, материјално, иако у највишем степену утанчано и одухотворено. Ово лепо објашњава св. Јован Дамаскин. „У погледу суштине, каже он, тело није исто што и бестелесно. Изједначавање суштине духа и тела искључује њихово битисање доводећи их у потпуно непостојање у стварности“.² Није без интереса за нас мишљење напред поменутог А. Хомјакова који је веома енергично иступио против крајњег материјализма у тајни евхаристије. „Евхаристија, каже он, није проста усмена на тајну искуплења, није присуство духовних дарова у хлебу и вину, није духовно само примање тела и крви Христове, него истинито тело и крв. Не само духом Христос је хтео да се сједини с вернима, него и телом и крвљу, да би било потпуно сједињење и не само духовно него и телесно“.³ „Телесно сједињење са Христом — то је смисао евхаристије“.⁴ У њој, по Хомјакову, ми примамо „не парче белог хлеба и не гутљај вина“, него „само тело и саму крв Господа нашег Исуса Христа, Онога, пред Којим се сва колена приклањају с љубављу и страхом“.⁵ Најзад, веома је значајно у овом случају мишљење Петроградске комисије која је била одређена од стране руског Синода да преговара са старокатолицима по питању њихова сједињења са Православном црквом. У своме одговору Ро-

¹ Bernhard Bartmann, op. cit., S. 191—192.

² Точное изложение православной вѣры, руск. прев. А. Бронзова, С. Петербургъ, 1894, стр. 175.

³ А. Хомяковъ, op. cit., стр. 15.

⁴ Ibid., стр. 131.

⁵ Ibid., стр. 206.

тердамској комисији од 8-VIII-1897 године Петроградска комисија овако је протумачила православно учење: „Предлажемо да се прими следеће учење Православне цркве о светој евхаристији: а) хлеб и вино у св. евхаристији после освећења претварају се на непостижан за нас начин у тело и крв Господњу истинито, стварно и суштаствено (substantialiter), б) због овога верујемо да причасници под обликом хлеба и вина примају истинито тело и истиниту крв Господа нашега Исуса Христа, и при томе на стваран и телесан начин тако да пречисто тело и крв Господња улазе у уста и утробе причасника како побожних тако и грешних, првима на спасење а другима на осуду; в) иако у исто време бивају многе свештене радње у свету, али не многа тела Христова, него једно тело Његово и једна крв Његова пребива у свима поједицим црквама верних. И ово не зато што тело Господње које се налази на небу, силази на жртвеник, него зато што постављени хлеб који се засебно припрема у свима црквама и који се освећењем претвара и пресуштемствава, постаје једно с телом које је на небу.“¹

Глава девета

У вези са одрицањем телесног присуства Христа у евхаристији у „Црној рубрици“ („Black Rubrick“) стоји и забрана да се чини „икакво обожавање (adoration) било освећеног хлеба и вина“ ... „било телесног присуства Христовог природног тела и крви“. Иако се ово питање односи више на обредну страну енглеског вероучења, ипак његово третирање у званичном вероучењу Енглеске цркве веома је карактеристично за проучавање њеног учења о евхаристији. Док одавање поштовања и клањање телу и крви Христовој члан XXVIII нити осуђује нити прима, „Black Rubrick“ ово категорици забрањује, сматрајући то идолопоклонством (idolatry). Текст „Црне рубрике“ у садашњој редакцији гласи: „Пошто је прописано у овој служби за чинодејствовање Господње Вечере да причасници треба клечећи да приме причешће... ипак, — да не би то клечање било од неког лица лажно протумачено или извращено, било из незнања и слабости, било из пакости и упорства, — зато је овде објављено, да се тиме није

¹ Церковный Вѣстникъ, 1897, стр. 1257—1258

намеравало, нити треба да буде учињено, икакво обожавање, било освећеног хлеба и вина, који су тамо устима примљени, било телесног присуства Христовог природног тела и крви. Јер освећени хлеб и вино остају ипак у своје природном саставу, и према томе не могу бити обожавани (јер би то онда било идолопоклонство, кога би се гнушали сви верни хришћани). Природно пак присуство нашег Спаситеља Христа је на небу, а не овде, јер би то било против истине о телесном оваплоћењу Христовом, да природно присуство његовог тела буде у исто време на више места од једног¹. „Црна рубрика“ је примедба која је била унесена у „Prayer Book“ на крај чина енглеске литургије („Communion Service“) одлуком Врховног савета („Council“) 1552 године против жеље архиепископа Кранмера и без икаква учешћа и саветовања с конвокацијом, тј. самовољним актом световне власти. Кроз седам година рубрика је била изостављена и понова је васпостављена приликом последње ревизије „Prayer Book“-а 1662 године када су речи „real and essential Presence“ (реално и стварно присуство, које се негирало) биле замењене речима „Congregal Presence“.² Циљ ове измене био је, очигледно, у томе да се отклони крајњи карактер одрицања који је изражен у овом документу. Али и у измењеном облику „Црна рубрика“ не само протестује против средњевековне западно-материјалистичке претставе о евхаристији, него стоји у супротности и с православним старим учењем цркве које је засведочено у одлукама васељенских сабора, у литургијама хришћанског истока и у делима светих отаца.³ Зато и у свом садашњем ублаженом облику „Црна рубрика“ је „предмет великог жалења за многе искрене синове Енглеске цркве и у исто време подесна и несумњива база за крајња полемичка протестантска тумачења тајне евхаристије, која имају законито право грађанства у крилу Енглеске цркве“.⁴ Незадовољство због „Црне рубрике“ код самих англиканаца је нашло свога израза у покушају Енглеске цркве да се ова

¹ Англиканске литургије, стр. 26—27.

² Н. Арсењевъ op. cit. (Елмс, 1932, стр. 117, 121).

³ Ibid., стр. 122.

⁴ Ibid.,

„рубрика“ избаци из пројекта новог „Prayer Book“-а из 1927 године. Тај пројекат није био примљен од стране парламента а у новом пројекту из 1928 године, који је исто тако одбацио парламент, „Црна рубрика“ је опет васпостављена.¹

Васпостављење „Црне рубрике“ у последњем пројекту „Prayer Book“-а сведочи изгледа о томе да њена негативна садржина ипак не стоји у потпуној супротности с општим начелима енглеског учења о евхаристији. И стварно, ако се Христос — Његово тело „даје, прима и једе само на небески и духовни начин“, англиканство је принуђено да одбаци поштовање и клањање телу и крви Христовој. Зато, сэм „Црне рубрике“, ова негативна мисао исказује се и у последњем делу XXVIII члана који гласи: „Тајна евхаристије по установи Христовој није се чувала, носила около, уздизала, нити се обожавала“. Овај део XXVIII члана као и трећи део XXV члана² уперени су против крајности римокатоличке богослужбене праксе које су се развиле из учења о пресуштаствљењу и жртвеном значају евхаристије. На основи грубог евхаристичког материјализма који се појавио у Средњем веку у борби против лажних учења о евхаристији, као што је јерес Беренгарија, почела је да се развија сасвим туђа старој цркви пракса клањања светим даровима и њиховог нарочитог уздизања ради тога клањања. Ова се пракса најзад у Римокатоличкој цркви изродила у нарочити култ чији је предмет био само тело Христово, а нашла је свој завршетак у установљењу нарочитог празника евхаристичког тела Христовог (*festum corporis Christi*) за Западну цркву.

Указивање поштовања и клањање светим даровима постоји и у Православној цркви, али по својој суштини и начину оно се разликује од праксе Римокатоличке цркве. Док као предмет поштовања у Римокатоличкој цркви служи само тело Христово, Његова човечанска природа која се одваја од Његове Божанске природе,³ дотле према православном схватању поштовање се указује како човечанству тако и

¹ Ibid.,

² Трећи део XXV члана гласи: „Христос није зато установио тајне да се оне гледају или да се около носе, већ да се њима правилно користимо“.

³ Н. Малиновскій, *op. cit.*, стр. 220.

Божанству Богочовека Христа, који је човечанску природу потпуно примио у јединство своје Божанске Ипостаси.¹ — Ова истина која непосредно произилази из догмата о ипостасном сједињењу двеју природа у Исусу Христу увек се исповедала у старој цркви, а у Православној цркви нашла је израза у Православном исповедању, где се говори: „Част која треба да се указује светим тајнама треба да је иста таква каква се указује самоме Христу“.² Даље, насупрот Римокатоличкој цркви у којој се свети дарови излажу на престо ради поклоњења и носе у процесии, у Православној цркви поклоњење светим даровима указује се само за време литургије када се свети дарови износе ради причешћивања и затим приликом пренашања на жртвеник. Дарови пак који се остављају ради причешћивања болесника не излажу се него се сакривају у дарохранилници. Истина, кад се они отварају ради причешћивања, њима се указује поклоњење као и за време литургије и тиме се све свршава. У пракси православне цркве према остављеним даровима изражава се тенденција да се ти дарови не виде и не показују него се чувају не само као највећа светиња него и као највећа тајна. Евхаристичко присуство Христа на земљи открива се у причешћивању. „Тајну божанске евхаристије, како каже Петар Могила, установио је Спаситељ не ради излагања и ношења за време процесиија него ради тога, како је рекао сам Господ, „да онај који једе моје тело и пије моју крв има живот вечни“.³

Дакле, иступајући против крајности Римокатоличке цркве, Енглеска црква у својим симболичким књигама није задржала као Православна црква староцрквено учење о одавању поштовања светим даровима које је лепо изразио бл. Августин речима: „Нико не прима ово тело (Христово) ако му претходно не укаже божанско клањање.“⁴

Глава десета

Последње питање енглеског вероучења о тајни евхаристије, на које се са православног гледишта не би могао

¹ М. Макариј, Православно-догматическое богословіе, 1868, т. II стр. 405.

² Православное Исповѣданіе, одговор на питање 107.

³ Петар Могила, *Ліθος*, cf. Н. Малиновскій, op. cit., стр. 220.

⁴ Augustini, *Enarratio in psal. XCVIII vers. 5*, Migne, lat. ser. t. XXXVII, col. 1264.

дати позитиван одговор, налази се у XXXI члану „Articles of Religion,“ који говори „О јединој Христовој жртви, која је учињена на крсту“ („De unica Christi oblatione in Cruce perfecta“). У српскохрватском преводу члан гласи:

„Жртва Христова једном учињена јесте извршено искупљење, умилоствивљење и задовољење за све гријехе цијелога свијета како првородне, тако и личне. И осим тога јединога нема никаквог другог умилоствивљења за гријехе. Стога су жртве литургија (missarum), у којима, како се обично говорило, свештеник приноси Христа за опраштај казне или кривице за живе и мртве, богохулне измишљотине и опасне варке.“¹

Прва половина члана садржи позитивну мисао о јединој Христовој жртви којом је Христос „извршио искупљење, умилоствивљење и задовољење за све гријехе цијелога свијета како првородне тако и личне.“ Други пак део члана има негативни карактер и уперен је против староцрквеног учења о жртвеном значају евхаристије. Слично другим протестантским исповедањима XXXI члан узима ово учење у крајњој форми коју је оно добило у Средњем веку када је евхаристичка жртва стављена поред Голготске као њена замена или понављање (reiteratio aut instauratio)² и разликовала се од последње само начином извршења (offerendi ratione).³ При таквом схватању евхаристичка жртва је смањивала у народној свести значај крсних страдања и смрти Спаситеља због чега је изгледало као да они нису били довољни за искупљење људи и као да им је потребна допуна. Постојање неправилних средњовековних схватања тајне евхаристије наравно не може се порицати али се исто тако не може порицати да су аутори члана, у жељи да осуде римокатоличке заблуде, отишли и сувише далеко и употребили такве изразе који дају основ за претпоставку да они одбацују саму мисао о евхаристији као истинитој умилоствивитељној жртви.⁴ Додуше, енглески богослови католичког правца,

¹ Д. Јакшић, *op. cit.*, (Весник С. ц., 1928, нов. — дец., стр. 736), и А. Рождественский, *op. cit.*, стр. 302.

² Conc. Trid. Sess. XXII. cap. I; *cf.* Catech. Conc. Trid. R. II, cap. IV qu. LXVIII — *cf.* А. Рождественский, *op. cit.*, стр. 302.

³ Conc. Trid. Sess. XXII, cap. II, *cf.* А. Рождественский, *op. cit.*, стр. 302.

⁴ И. Соколовъ, О дѣйствительности англиканской іерархіи, стр. 39.

као на пример Forbes, доказују да садржина члана не искључује учење о евхаристичкој жртви као о продужењу и стварној примени за потребе верних већ једном учињене жртве Христове за све.¹ Али, већ и сама потреба да се пружи такав доказ, најбоље говори за отсуство у члану било каквих података у корист мисли да XXXI члан признаје жртвени карактер евхаристије. Такво разумевање члана налази за себе довољно оправдање при разматрању чина енглеске литургије.

Реформа енглеске литургија била је извршена, углавном, у два маха: 1549 године, када је био састављен нови чин енглеске литургије место римокатоличке мисе (I књига општих молитава) и 1552 године кад је била извршена нова ревизија тога чина (II књига општих молитава). Приликом прве реформе аутори енглеске литургије поставали су себи у задатак да на прво место истакну сакраменталну страну евхаристије насупрот богослужбеној пракси Римокатоличке цркве у Средњем веку, кад је жртвена страна евхаристије надвладала над њеном сакраменталном страном. Практика Римокатоличке цркве давала је једностран правац религиозном животу верних васпитавајући у њима сувишну наду у искупитељну силу Христове жртве, која се понавља у миси, у вези са пренебрегавањем према благодатним плодовима ове жртве који се дају у тајни причешћа, тј. према најприснијем унутарњем општењу са Христом, кроз примање Његовог тела и крви. При таквом правцу религиозног живота верни или сасвим нису присуствовали литургији подносећи само материјалне жртве око њеног извршења место личног учешћа у свештенодејству или су присуствовали литургији као обични гледаоци и слушаоци, а не причасници. Насупрот овој крајности аутори прве енглеске литургије појачали су сакраменталну страну евхаристије и енглеска литургија, место службе претежно жртвене каква је она била у Римокатоличкој цркви, добила је више карактер службе причасне. Приликом богослужбене реформе аутори енглеске литургије изоставили су из њеног чина све молитве римокатоличке мисе које садрже у себи мисли о евхаристији као жртви умилостивљења која се приноси за живе и мртве. Али, за ауторе прве енглеске

¹ А. Рождественскій, *op. cit.*, стр. 303.

литургије мисли о жртвеном значају евхаристије ипак нису биле потпуно стране и трагови ове идеје још се могу наћи у чину литургије из 1549 године. У овом чину евхаристија се назива жртвом хвале и благодарности а у трећој молитви евхаристичког канона, која је у Шкотској литургији 1637 године добила назив „молитве жртвопринашања“ („Prayer of Oblation“), у извесном смислу не искључује се и учење о евхаристији као жртви умилоствивљења.¹

За време друге ревизије богослужења, извршене 1552 године под утицајем крајњих начела континенталног протестантизма, из енглеске литургије били су отстрањени последњи трагови придавања евхаристији умилоствивитељно-жртвеног карактера. Поред многих тада су биле учињене ове најважније измене: а) из наслова је изостављено називање литургије „мисом“ које је улевало мисао о двојаком значају евхаристије и зближавало је литургију с римокатоличком мисом; б) место речи „олтар“ свуда је стављено „сто“ или „свети сто“; в) било је прописано да се сто на коме се врши евхаристија стави усред храма док се пређашњи олтар налазио у источном његовом делу; г) свештенику је прописано да стоји не пред столом, као што је било пре, него са северне стране да не би личио на приносиоца жртве, посредника између народа и Бога; д) изостављена је рубрика о нарочитим свештеничким одежама и свештенику је прописано да он врши литургију у оној одежди (a suplice) у којој врши и друге црквене службе; е) изостављена је рубрика која је прописивала додавање воде у вино за време спремања светих дарова; ж) укинута је пракса изговарања почетних речи великог славословља и симбола вере од стране свештеника, а исто тако довршавања молитве Господње од клира или народа; з) велико славословље пренесено је на крај другог дела литургије и стављено је пред закључни благослов можда због тога што се у њему спомиње жртва Христова; и) прва молитва евхаристичког канона „О општем благостању цркве Христове“ пренесена је била на крај првог дела литургије и тиме је ослабљена њена веза с тајном евхаристије, јер први део литургије у Енглеској цркви може се вршити одвојено од другог. Из њеног састава искључено је спомињање о све-

¹ А. Рождественский, *op. cit.*, стр. 391.

цима цркве небеске, молитве за умрле, због чега се она из молитве „О општем благодању цркве Христове“ претворила у молитву „О општем благодању Христове војујуће цркве на земљи“; j) скраћена је и измењена редакција треће молитве евхаристичког канона познате под именом „молитве приношења“. Ова молитва је изгубила свој пређашњи смисао јер из ње су били уклоњени последњи трагови удења о евхаристији као жртви умилоствивљења. Да би се уклонила свака веза између ове молитве и мисли о евхаристичкој жртви, она је стављена на крај литургије и чита се алтернативно поред молитве захвалности.¹ Са незнатним изменама које су учињене у чину енглеске литургије 1559 и 1662 године, а које су имале задавак да тај чин приближе начелима прве „Књиге општих молитава“, енглеска литургија и до данас остаје у оном истом облику који је добила приликом ревизије 1552 године.² У садашњој енглеској литургији говори се о „жртви хвале и благодарења“,³ о принашању самих себе, наших тела и душа, у „разумну, свету и живу жртву Богу“;⁴ о жртви „наше свете дужности и службе“⁵ и ништа се не говори о принашању на жртву истинитог тела и крви Христове. И енглески архиепископи, у своме одговору на булу Лава XIII, потврђују закључак да за жртву тела и крви Христове у правом смислу Енглеска црква не зна. „У почетку, кажу они, ми приносимо жртву слављења и захвалности, затим напомињемо Оцу о крсној жртви и усрдно молимо за отпуштање грехова, а исто тако за све друге дарове, који проистичу из страдања Господњег за сву васељенску цркву; најзад, ми приносимо на жртву саме себе Творцу свега, жртву коју смо већ изразили приношењем Његових дарова. Сву ову радњу у којој народ неопходно треба да учествује заједно са свештеницима, ми обично називамо евхаристичком жртвом“.⁶ „Јасно је, каже И. Соколов, да ово није умилоствивитељна жртва истинског тела и крви.

¹ А. Рождественский, *op. cit.*, стр. 397—402; И. Соколовъ, *op. cit.*, стр. 36.

² А. Рождественский, *op. cit.*, стр. 415.

³ *The Book of Common Prayer*, 1912 p. 314.

⁴ *Ibid.*, p. 315.

⁵ *Ibid.*

⁶ *Responsio Archiepiscoporum Angliae ad litteras apostolicas Leonis Papae XIII*, § 11, p. 17, *cf.* И. Соколовъ, *op. cit.*, стр. 40.

Христове, које се приноси на литургији, и о чему учи Православна црква¹.

Према учењу Православне цркве евхаристија је не само жртва хвале и благодарности, него и жртва умилостивљења која се приноси за живе и мртве, за чланове цркве земаљске и небеске. Као објект ове жртве служи тело и крв Христова, сам Христос. Жртвена драма евхаристичке жртве симболички се претставља за време проскомидије а остварује се за време литургије верних.² Речи које изговара свештеник приликом спремања светог хлеба: „Жртвује се Јагње Божје, које узима грех света, за живот и спасење света“³ најјасније изражавају староцрквену идеју евхаристичке жртве. У речима које свештеник изговара за време херувимске песме: „Јер си Ти, Који приносиш и Који се приноси и Који прима“,⁴ Православна црква такође је јасно засведочила своју веру да се у евхаристичкој жртви на жртву приноси истинито тело и истинита крв Христова, тј. сам Христос, који је у исто време у строгом смислу и субјект евхаристичке жртве. Невидљива жртвена радња долази до свога израза и остварења у часу средишне молитве (епиклезе) и благосиљања дарова и означава се у речима: „Још Ти приносимо ову разумну и бескрвну службу, и призивамо, и молимо, и преклињемо: ниспошљи Духа Твога Светога на нас и на ове принесене дарове“.⁵ Евхаристичка жртва по својој суштини је истоветна са Голготском жртвом. Као на Голготи тако и у евхаристији Христос се приноси на жртву по своме човечанству. Невидљиви Првосвештеник приноси на невидљив начин своју човечју природу на жртву онако, као што је на видљив начин принео себе на жртву на Голготи. Принашање пак које врши црква просто је символ (или љуска) под којом се невидљиво извршује жртвена радња и првосвештеничка молитва Христова под евхаристичким облицима.⁶ Крсна жртва Христова је објективно ослободила човечанство од ропства греху и смрти, успоставила и усавршила зајед-

¹ И. Соколовъ, *op. cit.*, стр. 40.

² М. Парента, *Жртва новог завјета*, стр. 411—412.

³ Божанствена литургија св. Јована Златоустог, стр. 17.

⁴ *Ibid.* стр. 54.

⁵ *Ibid.*, стр. 69.

⁶ М. Парента, *op. cit.*, стр. 391.

ницу између Бога и човека. Али да би људи усвојили плодове ове крсне жртве потребно је и субјективно усађивање у Христа и крсну жртву. То усађивање извршује се кроз евхаристичку жртву.¹ Дакле, помоћу бескрвне жртве усвајају се спасоносни плодови оним члановима цркве Христове, земаљске и небеске, за које се приноси ова тајанствена жртва и који су способни да приме дарове Његове благодети. Једном принесена, Голготска жртва је као корен из кога је израсло спасоносно дрво бескрвног принашања жртве које се храни његовим животворним соковима и на тај начин производи спасоносне плодове живота тако да обе жртве, иако недељиве међу собом, у ствари чине једну жртву, а у исто време разликују се међу собом.²

Предмет евхаристичке жртве, како смо рекли, у строгом смислу, јесте тело и крв Христова, сам Христос, али у ширем и тајанственом смислу предмет жртве је и мистичко тело Христово, тј. хришћанска црква која се сажртвује са Христом. Као што је при крсној жртви у Христу, као глави човечанства, било објективно претстављено све човечанство, и с Њиме и у Њему објективно се жртвовало, исто тако и у евхаристији, која је стварна и вечна претстава Голготске жртве, верни се сажртвују са Христом приносећи духовне жртве чији основ сачињавају скрушеност срца, топле молитве и исповедање вере. Зато и црква те духовне жртве: све веровање и све богослужбене радње, побожне мисли, све радости и уживања, све туге и јаде, све тежње и наде и сав труд — сав живот свакога члана и свега мистичког Христовог тела у вери, нади и љубави полаже на Божанско Јагње, које се коље на жртвенику, и улева у чашу Његове свете крви која се мистички пролева. Сажртвовање цркве са евхаристичким Христовим телом почива на божанској установи: „Ја себе посвећујем за њих, да и они буду посвећени“ (Јов., XVII, 19).³ Но сажртвовање наше са Христом у евхаристичкој жртви ипак никада није главни предмет жртве, док протестанти баш у том сажртвовању виде суштину евхаристичке жртве, преносећи евхаристичку жртву у субјективно веровање, молитву, жртву срца и савест верних. На такво разу-

¹ *Ibid.*, стр. 381.

² Н. Малиновский, *op. cit.*, стр. 204.

³ М. Парента, *op. cit.*, стр. 383–388.

мевање евхаристичке жртве ми наилазимо и у енглеском вероучењу. Али као што субјективна вера претпоставља објективну истину и без те истине била би проста обмана, тако и унутрашње жртвовање остало би идеална обмана кад не би имало за подлогу објективну жртву тела и крви Христове.¹ О тој стварној жртви тела и крви Христове јасно говори одлука првог васељенског сабора. „На божанској трпези, кажу свети оци, не треба да гледамо само спремљени хлеб и чашу него узвишавајући се умом треба да схватимо вером, да на светој трпези лежи Јагње Божје које је примило грехе света, које приносе свештеници у жртву, и истинито примајући часно тело и крв Његову треба да верујемо, да је ово знамење нашег васкрсења“.²

Једанаеста глава

Колико је неодређено учење симболичких књига Енглеске цркве о тајни евхаристије ми смо могли да се убедимо не само из анализе тих књига него и из чињенице што и сами енглески богослови различито схватају ту тајну. То размимомлажење у схватању тајне евхаристије се није ни до последњег времена изгладило између претставника и чланова Енглеске цркве. Једни се од њих, на пример, приближавају учењу Православне цркве, налазећи да њихово гледиште стоји у потпуној сагласности с „Prayer Book“-ом.³ У овом погледу веома је карактеристична и интересантна за нас декларација „Енглеског црквеног савеза“ коју је овај издао 1900 године благодарећи настојању свога претседника лорда Халифакса а поводом негативног решења кентерберијског архиепископа о чувању резервисаних дарова. После дужег проучавања питања о употребљавању светих дарова у Енглеској цркви од времена реформације, кентерберијски архиепископ 1900 године донео је одлуку да се чување светих дарова ничим не узаконјује и не треба да се употребљава у Енглеској цркви. Позивајући се на првобитну праксу и на XXXIV члан „Articles“, он је указао да се члан XXVIII може разу-

¹ Ibid., стр. 390.

² Gelas. Cyclic. Comment. in Acta Concil. Nic. c. 31, Diatyp. 5, cf. H. Малиновскій, op. cit., стр. 162.

³ П. Лепорскій, op. cit., стр. 37 и 47.

мети само у смислу безусловне осуде чувања дарова. Против ове одлуке и била је издата поменута декларација. „Ми, чланови енглеског савеза, каже се у тој декларацији, држећи се чврсто вере и учења једине свете католичке и апостолске цркве да у тајни Господње вечере хлеб и вино, дејством Светога Духа, постају (become) после освећења и кроз освећење, према установљењу нашега Господа, истинито и стварно (verily and indeed) тело и крв Христова, — и што Христу, нашем Господу, који присуствује у истој најсветијој тајни олтара под облицима хлеба и вина (under the form of Bread and Wine), треба указивати божанско клањање и поштовање...“¹ Истина, после издања ове декларације неки чланови су оставили савез а декларација је постала предмет спора и полемике — ипак сам факт издања декларације сведочи да у недрима Енглеске цркве, у религиозној свести њених синова, живи традиција Васељенске цркве. О томе сведочи и напред споменути чланак лорда Hugh-а Cecil-а, у коме се излажу „мисли блиске православном гледишту или чак истинито православне“². Али с друге стране, неки енглески богослови заступају сасвим екстремно мишљење, негирајући како трансупстанцијацију и жртвени значај евхаристије, тако и објективно присуство Христа у њој.³ Тако, на пример, један од главних твораца енглеског вероисповедања архиепископ Cranmer у своме „одговору“ (1551 г.) писао је: „Говорећи јасно и тачно, неправилно је тврдити да је хлеб тело Христово а вино крв Његова... Исто тако, говорећи јасно, није тачно да ми једемо тело Христово и пијемо Његову крв“. Његово тело и крв „не присуствују овде с нама него су се узнели на небо“... „Он је телесно само на небу“.⁴ Али најизразитији пример енглеских екстремиста претставља садашњи бермингамски епископ E. W. Barnes, који, негирајући претварање хлеба и вина у тело и крв Христову, усуђује се

¹ А. Преображенскиј, *op. cit.*, стр. 299—300.

² Н. Арсеневъ, *op. cit.*, (Ελλην, 1932, стр. 116).

³ П. Лепарскиј, *op. cit.*, стр. 35 и 38.

⁴ H. Smith, *The reformation of doctrine* („The Evangelical doctrine of Holy Communion“, edited by A. J. Macdonald, 1930, p. 185—6) cf. H. Арсеневъ, *op. cit.* (Ελλην, 1932, стр. 120—121).

да проповеда, као и материјалисте, да хемијска анилиза не показује супстанцијалне разлике у евхаристичким елементима пре и после њихова освећења.¹ Овакво становиште еп. Варнес-а, које је он заступао у својим јавним предавањима, изазвало је живу полемику, чак и протесте, али од стране више црквене власти Енглеске цркве није дошло ни до какве званичне осуде таквог гледишта нити до одвајања. По нашем мишљењу Енглеска црква због неодређености свог званичног учења не би ни могла да тако поступи.

Преглед англиканског учења о евхаристији не би био потпун кад се ми не бисмо осврнули на практичну страну живота Енглеске цркве и објаснили како схвата тајну евхаристије и преживљује њен значај у својој религиозној свести шира маса верних англиканаца. Било је време када вршење тајне евхаристије и причешћивање верних није имало такав значај у животу Енглеске цркве као што сада има. Тајна евхаристије вршила се само четири пута годишње. Тако је било у XVIII веку и све до средине XIX века, када је моћна англокатоличка струја која је нашла свога израза у знаменитом оксфордском покрету знатно је обновила црквено-сакраментални и црквено-мистички живот англиканства. Отада претстава о светости и значају тајне евхаристије, њеној улози у религиозном животу верних, почела је да се све више ослобађа од обележја протестантског схватања које је у једно време добило потпуну превагу. Протестантско-калвинистичко тумачење тајне евхаристије, што не искључује званично енглеско вероучење, почело је више да се замењује тумачењем у католичком смислу.² „Евхаристичка побожност постала је, према речима Н. Арсењева, животворни нерв за религиозни живот многих и многих англиканаца, између осталог, за моћни англокатолички покрет.“³

Питање о тајни евхаристије било је предмет дискусије у једном од одбора Лозанске конференције 1927 године. Изгледало је да је тамо дошло до сагласности у томе да Господ присуствује у тајни, да је то тајна „најсвештенији

¹ Н. Глубоковскій, Англиканство и православље (Гласник С. п. п., 1931, бр. 5. стр. 69).

² Н. Арсењевъ, *op. cit.*, (ЕЛАС, 1931, стр. 49).

³ *Ibid.*

богослужбени акт у цркви, у коме се смрт Господња која искупљује спомиње и објављује, и да је то жртва захвалности и благодарности и свечан акт самоприноса“. Али доцније се показало да гледиште на начин присуства Христа у евхаристији није подједнако. На крају је православна делегација остала на своме гледишту и није дала свој пристанак.¹

Опширније се дискутовало о тајни евхаристије између претставника Енглеске и Православне цркве на Ламбетској конференцији, у јулу 1930 године. У примљеном *Résumé-у* од претставника једне и друге цркве, о тајни евхаристије говори се у у тачкама 11 и 12, које гласе:

„11. Англикански епископи изјавише да у тајни евхаристије „верни заиста и заправо (indeed) узимају и примају тело и крв Христову у Вечери Господњој“, и „да се тело Христово даје, прима и једе у Вечери само на небески и духовни начин“, и да се освећени елементи, који остају после причешћа, сакраментално сматрају као тело и крв Христова; осим тога да Англиканска црква учи науку о евхаристичкој жртви онако као што је то изражено у одговору Архиепископа Кентерберијског и Јоркскога Папи Лаву XIII о англиканској хиротонији; а такође и то да се Англиканска црква приликом приноса евхаристичке жртве моли да „заслугама и смрћу Твога Сина Исуса Христа и вером у крв Његову ми и сва црква стекнемо отпуштење греха наших и сва остала добротинства од страдања Његова“. Тиме је обухваћено све друштво вернога народа: живи и умрли.

12. Православна је делегација изјавила да би тако изложено англиканско учење о евхаристији као жртви било сагласно с православним учењем, кад би му се дало сасвим јасно тумачење.“²

(Наставиће се)

Ф. Рајевски

¹ Иринеј, еп. бачки, Лованска конференција (Богословље, 1927, св. 4, стр. 251—252, 257).

² Иринеј, еп. бачки, Ламбетска конференција и уједињење цркава (Гласник С. п. п., 1930, бр. 22—23, стр. 353).